

frank rossavik

DEVÁTÉ DÍTĚ

Židovský chlapec z Československa
v rodině norského fašisty

This translation has been published with the financial support of NORLA.

Copyright © Spartacus Forlag AS 2009
Norwegian edition published by Spartacus Forlag AS, Norway.
Published by agreement with Hagen Agency, Norway.
Translation © Kateřina Krištůfková, 2010

ISBN 978-80-87162-97-2

V době vypuknutí války žilo v Norsku asi 2100 Židů. Ti věděli, co se odehrává na kontinentu, avšak v neutrálním Norsku se cítili poměrně bezpečně.

Co když však také sem teď vtrhnou německé vojenské síly? Obavy musely být značné. Zpočátku se toho příliš mnoho nedělo. S výjimkou toho, že Židům byly v květnu 1940 zkonfiskovány všechny radiopřijímače, což samozřejmě bylo dosti nepříjemné, nepřijala okupační moc během prvních 18 měsíců žádná všeobecná opatření. Dvě norské židovské obce, v Trondheimu a v Oslu, nadále pokračovaly ve většině svých aktivit. Převážná část židovských obchodníků mohla také nadále nerušeně provozovat svou živnost.

Někteří Židé s napojením na Německo a Polsko byli nicméně vystaveni nepříjemné pozornosti ze strany policie. V Bergenu bylo pět židovských mužů několikrát předvedeno a vyslýcháno antisemitou Gerhardem Fleschem, hlavou bergenské německé bezpečnostní policie. Ten se mimo jiné snažil zjistit, zda by po Židech nemohly pátrat německé úřady. Tři z těchto židovských mužů byli koncem podzimu 1940 také internováni společně s účastníky odboje a jinými zajatci v zajateckém táboře Ulven v obci Os, kam přijel Flesch na návštěvu, aby je zastrašil. V říjnu 1941 byl Gerhard Fischer převeden na stejnou pozici u německé bezpečnostní policie v Trondheimu, kde zahájil systematickou konfiskaci židovských obchodů.

Avšak celkově panovalo ticho před bouří. Ani v běžném životě nebyly patrné náznaky vzrůstajícího antisemitismu. Nacistické noviny sice Židům spílaly, avšak

tento tisk mnoho lidí nečetlo. V Bergenu ovšem vzbudila rozruch jistá aféra. V únoru 1941 pozvala hudební společnost Harmonie německého Žida Ernsta Glasera coby sólistu na večer v Koncertním paláci, na programu byli Haydn, Sinding, Graener a Ole Bull. Glaser byl houslista a koncertní mistr Filharmonické společnosti v Oslu a již dříve v Bergenu několikrát hostoval. Novinové inzeráty informovaly o tom, že Glaser bude hrát na housle Ole Bulla, a právě to, jak se ukázalo, vzbudilo reakce.

Bergenské večerní listy následujícího dne informovaly o tom, co se stalo ve zcela zaplněném Koncertním paláci večer 16. ledna:

Uprostřed koncertu společnosti Harmonie obdrželo vedení Harmonie sdělení od části mládeže z Národního sjednocení, že v případě, že vystoupí sólista dnešního večera, budou zahájeny demonstrace. Důvodem bylo to, že sólista je Žid a že kdyby měl hrát veřejně na housle Ole Bulla, bylo by to považováno za zneuctění národní svátosti.

Vedení společnosti Harmonie shledalo, že za těchto okolností by bylo vhodné koncert zrušit. Úkol oznámit to publiku připadl dirigentovi. Sdělení vyvolalo rozhořčení a bylo přijato s projevy nevole. Během zmatku, který v sále nastal, byly z galerie shazovány letáky, kde byly blíže charakterizovány sólistův původ a poměry.

Bergenské večerní listy dodaly, že jim tato aféra připadá „nadměru politováníhodná“ a že předpokládají, že vedení Národního sjednocení nemá s touto akcí nic společného a že na vině jsou „mladí lidé, kteří nedokáží posoudit dopady svého jednání“. Noviny projevily odvahu, neboť bergenský tisk dostal příkaz o události nereferovat. Z ostatních novin ji zmínily jen jediné, a to za

použití nepřímých a opatrných obrátů. To líčí historik Per Kristian Sebak ve své knize o Židech v Bergenu. Navíc píše, že oznámení na policii, které učinila společnost Harmonie, a její stížnost na Ministerstvu kultury a veřejného vzdělávání k ničemu nevedly, i když identita pachatelů byla známa. Národní sjednocení vyzvalo ministerstvo, aby přijalo opatření vůči společnosti Harmonie za to, že pozvala k účinkování židovského umělce, avšak ani tato výzva nebyla uposlechnuta. Sebak také popisuje, že někteří členové NS v Bergenu akci proti Glaserovi odsoudili.

Spisovatel Olav Mosby podává zprávu o dramatické události během vystoupení Harmonie v jedné ze svých knih již v roce 1945. Podle něj byla tato událost

... po poměrně dlouhou dobu stálým tématem hovoru ve městě, na lidi učinila silný dojem a všude bylo vidět značné znechucení.

Dne 2. října 1941 došlo k prvnímu pokusu o přijetí všeobecného opatření proti Židům. Ministr spravedlnosti Sverre Riisnæs požádal zemské hejtmany, aby vypracovali seznam všech nemovitostí, jejichž vlastníky jsou osoby židovského původu, a poslaly mu ho. Hejtman kraje Hordaland a Bergen poslal oběžník dále dvěma lokálním a regionálním úřadům a všichni odpověděli, že nevědí o žádných nemovitostech v majetku Židů, píše Sebak.

V jižněji položených částech Evropy už bylo vyvražďování dávno v plném proudu. Krátce po Novém roce, 20. ledna 1942, se navíc ve Wannsee nedaleko Berlína sešlo 13 vedoucích německých představitelů, „aby vypracovali konečné řešení židovské otázky“. Konference, která trvala pouhý den, se stala symbolem stvrzení osudu evropských Židů. Poté už nebylo třeba Židy stíhat, aby mohli být zabiti, Židé měli být shromažďováni a odesíláni do táborů vybudovaných speciálně za

tímto účelem. Konferenci předsedal generál SS Reinhard Heydrich, šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti (Reichssicherheitshauptamt, RSHA), který zahrnoval mimo jiné gestapo, a kromě toho říšský protektor protektorátu Čechy a Morava. Na místě byl rovněž Adolf Eichmann, odpovědný za Ústřednu pro židovské vystěhovatelství, a také Dr. Martin Luther, podtajemník Ministerstva zahraničí v Berlíně. Podle protokolu se posledně jmenovaný věnoval zvláště situaci v Dánsku a Norsku. Luther nedoporučoval vypořádávat se právě v těchto zemích s židovskou otázkou „nějak důkladněji“, neboť pak by „mohly nastat potíže“. Navrhl zde prozatím nepřikračovat k rozsáhlejší akcím a dodal, že „vzhledem k nízkému počtu Židů nebude tento odklad znamenat žádná omezení“.

Naopak na Slovensku bylo v této době přistoupeno se vší vážností k akcím proti tamějším téměř 90 000 Židů. Již na podzim roku 1941 nabraly události pod taktovkou režimu Jozefa Tisa rychlý spád. Všichni Židé museli na veřejnosti nosit viditelně Davidovu hvězdu a docházelo k dalším a dalším konfiskacím židovského majetku. Slováci byli ovšem nadále v tomto ohledu trochu laxní, viděno německýma očima, neboť pro některé skupiny platily výjimky. Ty se týkaly mimo jiné Židů nadále pracujících ve veřejných službách. Navíc zavedli Slováci teprve nyní opatření, které v Německu platilo již dávno: Židé nesměli řídit auta, ve vlaku mohli cestovat pouze třetí třídou, nesměli vykonávat určitá povolání a tak dále. Na oplátku přišli Slováci s opatřením, které nenapadlo ani Němce: Veškeré dopisy odeslané Židy musely být orazítkovány Davidovou hvězdou a policie je mohla nejen kontrolovat, nýbrž i ničit. Posílat pohlednice bylo zcela zakázáno.

To samozřejmě Max a Rea Brichtovi v Žilině nemohli přehlédnout. Dopisy posílané na sever obsahovaly stále méně podstatných informací a – tak to lze v každém

případě chápat s odstupem času – stále více falešného optimismu. V jednom dopise, jenž není datován, avšak který byl patrně odeslán v prosinci 1941, děkuje Rea Brichtová velice za dopis, který před nedávnem dostala od Agnes, a přeje manželům Normannovým, všem jejich blízkým i Edgarovi krásné Vánoce a všechno nejlepší v novém roce.

Dá-li Bůh, nastane příští rok dlouho očekávaný mír, abychom se mohli šťastně shledat a strávit spolu několik dní. Můj muž už dlouho plánuje, že Vám sám napíše a poděkuje za Vaši dobrotu, avšak bohužel je v psaní dopisů stejně laxní jako Edgar, takže vždycky zůstane jen u předsevzetí.

Zvláštní zpráva matky Edgarovi obsahovala několik výtěk. Matka totiž žádala, aby jí „v brzké době také poslal dopis“. Oproti tomu šestiletá Vera napsala psacím písmem, kterému se právě naučila:

Milá teto Normannová a milý Edgare! Přeju Vám krásné svátky a posílám spoustu pusinek. Vera

Na list nakreslila dům s dřevěným plaňkovým plotem, vánoční stromeček, ještě jeden strom a sluníčko. Byla to jediná kresba, kterou Edgar od své sestry dostal.

Nový dopis Edgarovi, datovaný 13. ledna 1942, obsahuje také pouze úplně obyčejné informace. Jedinou výjimku tvoří matčina zmínka o tom, že pohlednice, které chtěly ona a Edgarova babička poslat jako novoroční pozdrav, pošta nepřijala. Děkují za to, že jim Edgar konečně napsal, po dlouhé prodlevě. Opět komentují jeho upadající němčinu a prosí ho, aby se v ní zlepšil. Ale slibují, že pokud to bude nutné, zajistí si překlad dopisu z norštiny. Sestřička Vera, očividně nadšená novým životem ve škole, připsala také pozdrav:

Milý Edgare. Už dostávám známky a jsou výborné. Jaké známky dostáváš ty? Napiš mi taky někdy. Pozdrav a pusů posílá Vera. Vřelé pozdravy také milé tetičce a strýčkovi Normannovým.

Dne 16. března 1942 došla do Nygårdsviku nová obálka. Tehdy rodiče poslali každý svůj dopis. Edgar jim očividně nedávno napsal, že se naučil pořádně lyžovat, protože Max Brichta chtěl vědět, jestli syn zkoušel také skoky na lyžích. Max děkoval za to, že Edgar poslal Verě fotografie z Norska. Možná si Edgar rovněž postěžoval na něco v Nygårdsviku, protože se mu dostalo nové dávky upozornění, aby se choval pěkně:

Milý Edgare, jestli máš jen trochu rád Veru, matku i otce, nesmíš nikdy dávat najevo vzdor. Jsi přece řádný chlapec a chápeš, že když budeš poslušný, budeš nám tím činit radost. Nepřemýšlej nad tím, prostě dělej to, co ti paní Normannová a pan inženýr Normann říkají. Já musím říct, že paní Normannová a pan inženýr Normann jsou skutečně velice dobří lidé, kteří jak tobě, tak i nám hodně pomohli.

Tam, kde otec, zcela jistě z důvodu přísné cenzury, jasně pominul cokoliv, co by mohlo blíže charakterizovat situaci, v níž rodina v Žilině žila, umožnila matka Rea jakýsi kamuflovaný náhled do reality. Jako obvykle Edgara žádala, aby jim brzy napsal, avšak důvod žádosti byl jiný: „... protože nevíme, jak dlouho tu ještě budeme.“

Protože všechno ostatní v dopisech znělo tak obyčejně, nestačila tato slova na to, aby v robustním dvanáctiletém chlapci vzbudila neklid. Později se však ukázalo, že tyto dva dopisy byly poslední, které si našly cestu ze Žiliny do Nygårdsviku. První transport Židů ze Slovenska do Osvětimi a jiných vyhlazovacích táborů byl vypraven 26. března 1942, deset dní po datu, které nese razítko na dopise.

I když nacističtí pohlaváři byli na konferenci ve Wannsee toho názoru, že řešení židovské otázky v Norsku nespěchá, vytvářela si okupační moc v Oslu postupně přehled o tom, kolik Židů zde žije a kde bydlí. Šlo to pomalu a 20. ledna 1942 – shodou okolností ve stejný den, kdy se uskutečnila konference ve Wannsee – zaslalo Ministerstvo vnitřní věci oznámení, že všichni Židé se mají hlásit na policii, aby do svých osobních dokladů mohli dostat razítko „J“ („J“ jako „jøde“, tj. Žid – pozn. překl.). Lhůta byla stanovena na 1. března a většina Židů v zemi si nedovolila příkaz nerespektovat. Existovaly však výjimky. Ani Edgar, ani jiné z dětí, které se na podzim roku 1939 dostaly z Prahy a Bratislavy do Bergenu a jeho okolí, na seznam zapsány nebyly. Důvodem muselo být to, že jejich pěstouny varovala Aslaug Blyttová a ostatní pracovníci místního výboru Nansenova úřadu, aby to nedělali.

Již roku 1940 prověřoval Nansenův úřad možnost, že by byly děti poslány do neutrálního Švédska. Poměry v Norsku se stále více komplikovaly, a navíc se právě o této skupině židovských uprchlických dětí podrobně referovalo v médiích. Všichni o nich museli vědět. Kromě toho se vedoucí místní pobočky Nansenova úřadu Aslaug Blyttová a její rodina angažovaly v odboji do takové míry, že Aslaug představovala riziko sama o sobě. Byl proto důvod se domnívat, že německá bezpečnostní policie má v hledáčku jak ji, tak děti. Jenže nebylo možné získat povolení k vycestování. Nyní, v lednu 1942, bylo tedy rozhodnuto, že pěstouni dostanou doporučení, aby dětem neopatrovali razítko „J“, a všichni tohoto doporučení uposlechli. Také Agnes Normannová musela být v této záležitosti kontaktována a velice pravděpodobně byla požádána, aby věc neprobírala s laksevågským starostou. Vzhledem k tomu, jaký měli Agnes a Arne vztah, je těžké uvěřit, že by Agnes věc s Arnem nekonzultovala. Je to však možné. Požadavku na registraci Židů nebyla věnována velká

pozornost, takže tato věc mohla kolem Arneho projít bez povšimnutí, a ženy z Nansenova úřadu určitě na Agnes tlačily.

Mezi oznámením a vypršením lhůty se stal předsedou vlády v Norsku Vidkun Quisling – získal nový titul ministerský předseda. Nová vláda od 1. února 1942 se však musela dělit o moc s říšským komisařem Terbovenem a jeho lidmi. Ani registrace, ani nové politické uspořádání nemělo pro Židy bezprostřední důsledky. Děti nadále chodily do školy, lidé dále pracovali, většina firem mohla také dále provozovat svou činnost. Nyní však měly nacistické úřady přehled o tom, kde Židé žijí a bydlí a v Oslu již někteří lidé začínali přemýšlet o tom, k čemu by se dal tento seznam využít.

Konečné rozhodnutí padlo na podzim. První vlna masového zatýkání proběhla 26. října 1942. V šest hodin ráno toho dne měli být zatčeni všichni dospělí muži, kteří měli ve svých osobních dokumentech razítko „J“. Zaměstnanci norské státní policie a místní policejní služebny příkazu uposlechli. Tentýž den schválil ministerský předseda Vidkun Quisling také „zákon o konfiskaci židovského majetku“, jenž měl být ihned uveden v praxi. Zákon byl – jak informovala média o den později – „přirozeným vyústěním boje, který dnes probíhá mezi hlavními mocnostmi na jedné straně a světovým židovstvem na straně druhé“.

V Bergenu bylo všech 13 židovských mužů uvedených na seznamu zastíženo ráno 26. října ve svých domovech a uvrženo do vazby v bergenské policejní stanici v ulici Všech svatých 3. Později byla většina z nich odeslána do internačního tábora Berg nedaleko Tønsbergu. 7. listopadu Quisling rozhodl, že budou propuštěni všichni, kterým je nad 65 let. Díky tomu se mohli tři z bergenských mužů vrátit zpět domů.

Svoboda pro ony tři muže trvala dva a půl týdne. 25. listopadu přišel příkaz, že mají být zatčeni všichni zbývající Židé, tedy bez ohledu na věk a pohlaví. Nyní

tedy i na Židy v Norsku dopadlo nacistické *Endlösung*. Příkaz k zatčení vydal šéf německé bezpečnostní policie v Norsku. Sám zajistil loď jménem *Donau*, která měla převézt norské Židy do Německa. A poté dále do koncentračních táborů, kde čekaly plynové komory. Všechny židovské děti deportované z Norska na podzim roku 1942 a v zimě 1943 skončily v Osvětimi a byly, stejně jako většina dospělých, okamžitě zplynovány.

Jak se na tohle mohla většina lidí klidně dívat? V některých případech, také v Bergenu, byly židovské školou povinné děti doslova a do písmene vytaženy ze školních tříd. Nyní muselo být všeobecně známo, co Židům hrozí. Bylo válečné napětí již tak silné, že lidé přestali reagovat? Leo Eitinger, jeden z těch, kteří přežili německé vyhlazovací tábory, přišel později se smířlivým vysvětlením:

Na tehdejší naivitě, kterou s odstupem času nechápe-
me, bylo nejen něco pochopitelného, ale také lidské-
ho. Protože naštěstí nebylo v povaze Norů domnívat
se, že by někdo mohl odvléci desetiletou dívku, žáky-
ni nygårdské školy, z domova v Møhlenprisbakkenu,
vláčet ji přes polovinu Evropy a zabít ji v průmyslo-
vých plynových komorách.

Oněch devět dětí, na které v této době nadále dohlížel Nansenův úřad v Bergenu, nebylo, jak se ukázalo, uvedeno na seznamu lidí určených k zatčení. Chybějící razítko „J“ v jejich osobních dokladech je před touto velkou akcí zachránilo. Jenže to oni sami, ani ti, kdo jim pomáhali, tehdy nemohli vědět, a jiné tehdejší události vyvolávaly značnou nervozitu. Toto stojí v poválečné zprávě Aslaug Blyttové a Hildur Andersenové:

V listopadu 1942, krátce poté, co Němci zahájili pronásledování Židů také v Norsku, obdržel dětský výbor Nansenova úřadu v Bergenu zprávu z Nanse-

nova úřadu v Oslu, že kartotéku Nansenova úřadu zabavily nacistické orgány a že je nutné připravit se na to, že děti budou muset být ukryty a poslány do Švédska.

Tohle tedy bylo první kolo zatýkání, při němž byli zatčeni všichni židovští muži. Nyní se v Nansenově úřadu v Bergenu rozezněl alarm – možná půjdou okupační orgány brzy také po ženách a dětech? Strach z toho, že při razii v Oslu získalo gestapo seznam adres dětí v okolí Bergenu, byl přehnaný. Takoví amatéři lidé v Nansenově úřadu v Oslu nebyli. Odd Nansen píše ve své knize *Podél cesty*, že gestapo prohledalo jejich kanceláře a archivy již v dubnu nebo květnu 1940, aniž by našlo jakékoli kompromitující materiály.

Jediné, co by je mohlo zajímat, byly adresy pobytu uprchlíků, avšak ty jsme včas odstranili. Příslušníkům gestapa jsme vysvětlili, že po okupaci všichni do jednoho místa svého pobytu opustili a rozprchli se do všech stran, mimo dosah naší kontroly.

Razie gestapa v listopadu 1942 – kdy byl i Nansen sám uvězněn v táboře Grini – paralyzovala celou ústřední činnost Nansenova úřadu. Příslušníci gestapa však ani tehdy nenašli žádné použitelné materiály. Alarm vyslaný přes hory, pravděpodobně Sigrid Helliesen Lundovou, měl znamenat něco trochu jiného: Akce v Oslu naznačovala, že hon na uprchlíky se stupňuje, a že by proto bylo bezpečnější dostat co možná největší počet dětí za hranice do Švédska.

Aslaug Blyttová, Bergljot Horneová a ostatní začali rychle plánovat evakuaci dětí do neutrální sousední země. Pěstouni byli v tichosti kontaktováni a byly připraveny trasy útěku. Bergenská kancelář zajistila transport do Osla, kde lidé Sigrid Helliesen Lundové převzali a zajistili nejtěžší část úkolu, totiž ilegální přechod

hranic. Od poloviny prosince 1942 do poloviny ledna 1943 dostal Nansenův úřad za hranice osm dětí a o několik týdnů později přišlo ze Švédska potvrzení, že děti šťastně dorazily a že je vše v pořádku.

Pouze Edgar nebyl evakuován. Nansenův úřad si to v jeho případě netroufl. Ve zprávě Hildur Andersenové a Aslaug Blyttové je to vysvětleno takto:

Deváté dítě, Edgar Brichta, zůstalo, jak bylo řečeno, v Norsku. Jeho pěstoun se stal nacistou, a proto jsme došli k závěru, že Edgarovu cestu je nutné odložit na dobu, kdy již ostatní děti budou bezpečně na místě. Obáváme se toho, že by pěstoun mohl věc ohlásit, což by vystavilo jak děti, tak ty, kdo jim pomáhali, zbytečnému riziku.

Nansenův úřad zamýšlel, že dostane Edgara ven bezprostředně poté, co bude ukončena riskantní evakuace ostatních osmi dětí. Jenže poté byla Aslaug Blyttová zatčena německou bezpečnostní policií. Ona a ostatní lidé v Nansenově úřadu se nejprve obávali, že důvodem zatčení je práce s židovskými dětmi, avšak ukázalo se, že Blyttová byla zatčena kvůli jiné odbojové činnosti. Krátce poté byla propuštěna.

Jen Boží vědí, o čem spolu v této době mluvili Agnes a Arne Normannovi v Nygårdsviku, když Edgar nebyl v doslechu. Agnes musela být kontaktována ze strany Nansenova úřadu, když přišel příkaz o registraci Židů, aby nedošlo k tomu, že bude Edgar doveden na policii, kde by dostal do svých osobních dokladů razítko „J“. Agnes patrně i později udržovala kontakt s Aslaug Blyttovou nebo Bergljot Horneovou.

Nevíme tedy, zda Agnes a Arne v okamžiku, kdy byla registrace na pořadu dne, věc probírali. Možná byl Arne tak zaneprázdňen výkonem své funkce, že oznámení nezaregistroval. Avšak když byly zahájeny deportace Židů,

Agnes s Borisem

čehož si sám zcela jistě nemohl nepovšimnout, museli o tom on a Agnes spolu hovořit. Mohla ona tehdy trvat na tom, že Edgara zachrání, mohla k tomu svého muže „přinutit“, snad pod tlakem žen z Nansenova úřadu? Těžko říci. Na jiné nepůsobila Agnes ve vztahu k Arne-mu jako silná osobnost. Na druhé straně platila tehdy norma, že muži musí mít v manželství navrch, nebo to tak aspoň v každém případě muselo působit navenek. Možná měla Agnes silnější pozici ve vztahu ke svému manželovi v případech, kdy nebyli nablízku jejich děti ani jiní lidé.

Zranitelná pozice Arneho Normanna coby starosty dosazeného NS způsobovala, že Arne byl pod silným tlakem. Mnozí lidé v okolí ho nenáviděli a bojovali proti němu, což se ho muselo také dotýkat. Právě díky tomu mohl vyslyšet Agnesina přání. Nemohl přece riskovat, že by se proti němu postavila i ona. Na druhé straně riskoval Arne očividně silné reakce ze strany mocenského aparátu, jehož byl součástí. Pokud by se vedení NS nebo říšský komisař dozvěděli, že doma skrývá Žida, byl

by tvrdě potrestán, zvláště nyní, když už probíhaly deportace.

Adoptivní dcera Anne si vzpomíná, že matka jí o tomhle něco málo vyprávěla v 60. letech. Agnes tehdy řekla, že ona a Arne probírali možnost, že by poslali Edgara do Švédska, což muselo souviset s evakuační akcí Nansenova úřadu na podzim 1942. „Ale nakonec jsme se rozhodli si ho nechat. V sousedství se ukrýval také jeden Žid, a proto jsme se domnívali, že je to bezpečné,“ pamatuje si Anne, že Agnes tehdy řekla.

Kdo mohl být onen druhý Žid v Nygårdsviku nebo blízkém okolí, není známo, avšak jestliže byla Agnes v tomto ohledu ke své dceři upřímná, naznačuje to, že Arne se po diskusi, jejíž hlavní téma tvořily nejen bezpečnost dítěte svěřeného do pěstounské péče, ale i bezpečnost jejich vlastní, vědomě a aktivně podílel na tom, aby se Edgar vyhnul deportaci.

Arneho Normanna si lze představovat jako hrdinu díky tomu, že tedy aktivně přispěl k tomu, aby bylo v době, kdy měly okupační úřady v okolí Bergenu provádět nařízení z Osla, „zapomenuto“ oněch devět Čechů a Slováků. Historie druhé světové války je plná zpráv o velkých i malých hrdinských činech realizovaných i lidmi působícími v rámci mocenských struktur. Avšak v Arneho případě je toto zcela nepravděpodobné. K tomu, aby něco takového udělal, neměl v místním prostředí NS dostatečně silnou pozici. Nic ani nenasvědčuje tomu, že by někdy měl zábrany při tom, na čem se podílel, a jeho nenávisť k Židům byla nepochybná.

Méně nepravděpodobné je to, že Arneho mlčení o Edgarovi a ostatních dětech podpořil někdo jiný z místních členů NS. Nevíme, zda Arne diskutoval tuto otázku s někým, komu ve straně věřil, ale nebylo by to překvapivé. Per Kristian Sebak dokládá, že i někteří další Židé v Bergenu, kteří neskončili roku 1942 na seznamu, se vyhnuli deportacím. V okolí Bergenu – jak se

později ukázalo – se nikdy nijak intenzivně nepátralo po Židech, kteří se vyhnuli razítku „J“ ve svých osobních dokladech. Důvodů pro to jistě existovalo mnoho. Jedním z nich však může být skutečnost, že v Bergenu byli lidé vždy ochotní protivit se nařízením z Osla. To platilo i pro řadu místních šéfů NS během války. Sebak píše, že mimo jiné tiskový šéf NS, vedoucí propagandy NS a mnoho stranických policistů „částečně nebo zcela sabotovali příkazy z Osla“. Podle jednoho dopisu, jež historik cituje, pohlížely tehdy také německé úřady v Oslu na Národní sjednocení v Bergenu se „vzrůstající skepsí“. Nelze říci, zda právě toto přispělo k Edgarově záchraně, je však doloženo, že Židé v jiných částech země byli nalezeni, ohlášeni a posláni na smrt do Německa nejpozději na podzim roku 1943.

Arne Normann musel být velice silně rozpolcený v tom, jak by se měl zachovat. K Edgarovi byl citově vázán a nechtěl chlapci způsobit nic zlého, zároveň si však byl jistě vědom toho, že tím, že ho ukrývá, se dopouští hrubého služebního prohřešku. Arne byl norským vydáním těch, o nichž s opovržením hovořil vůdce SS Heinrich Himmler ve své proslulé řeči na interním setkání důstojníků SS v Poznani roku 1941:

Tohle patří mezi věci, které říkáme s lehkostí: „Židovský národ bude vyhlazen,“ říká každý straník. „Jasně, stojí to v našem programu. Pryč s Židy. Vyhladit je. Tak to uděláme. To je maličkost!“

Jenže pak přijdou všichni, 80 milionů dobrých Němců, a každý z nich má svého spořádaného Žida. Řeknou: Všichni ostatní jsou svině, ale tady máme fajn Žida.

Edgar o těchto dramatických událostech neměl ponětí, víc ho zajímalo, jak si najde nové kamarády. Na cestě z centra Laksevågu do Nygårdsviku zakázali němečtí

Německé kulometné stanoviště na nábřeží Dokkeskjærskaien v Bergenu, duben 1940
(© Krigsarkivet/SCANPIX)

vojáci lidem chodit po pravé straně silnice. Neměli se totiž zdržovat na silnici Nygårdsmyrren, kde Němci drželi v zajetí ruské válečné zajatce. Ti, kteří by zákaz překročili, by mohli být zastřeleni, o čemž svědčí zřetelně několik děr po kulkách v budovách na druhé straně silnice. Situace až 1500 válečných zajatců lidí v celém Laksevågu zajímala. Vyzábli a otrhaní Rusové byli zvláště dobře vidět, když je každé ráno v chumlu hnali do válcoven plechu a na jiná pracoviště a pak večer zpět. Když se sem tam naskytla příležitost, lidé k nim přiskočili s trochou jídla a jako dárek od nich dostávali vyřezávané dřevěné figurky a pomalované plechovky. Rada Rusů byla v průběhu války zastřelena, část za pokus o útěk, část za povstání, při němž vztyčili v táboře rudou vlajku.

Styk s vězni byl tedy zakázán a spojen s nebezpečím. Děti měly nicméně značnou svobodu pohybu. Jednou, když Edgar a jeden z jeho kamarádů vezli v kolečku zbytky jídla, míjeli skupinku Rusů, které právě hnali po cestě mezi pracovištěm a táborem v Nygårdsmyrren. Ně-

kterí Rusové hrábli rukou do kolečka a nacpali si zbytky jídla do kapes u bundy, jiní je rovnou snědli. V blízkosti válcoven se mohly děti také několikrát přiblížit k válečným vězňům. Někteří němečtí strážníci byli v tomto ohledu shovívavější než jiní a Edgar míval často dovoleno se kolem válcoven pohybovat. Několikrát s sebou přinesl Rusům trochu jídla, když Agnes – navzdory nouzi a přidělům na lístky – něco zbylo. Od Rusů se naučil několika výrazům a jednoduchým větám, kterými později ohromoval své kamarády. Vzpomíná si také, že mu Rusové dávali dřevěné figurky, mimo jiné dostal figurku představující gymnastu na hrazdě.

Edgar rovněž zopakoval svůj úspěch z Nordfjordeidu a seznámil se s vojáky okupační moci. S jedním z nich, rakouským příslušníkem wehrmachtu Gabaurem, se setkal několikrát. Tento příběh je popsán v první kapitole. Kdy přesně se toto stalo, není známo. Edgar se však domnívá, že to muselo být poměrně pozdě během jeho pobytu v Laksevågu. Jeho otevřené samostatné chování naznačuje také, že k tomu patrně došlo ke konci roku 1942. V takovém případě je snadno pochopitelná reakce Arneho Normanna, protože v této fázi měli být Židé zatýkáni a trest za jejich ukrývání by byl pravděpodobně vyšší než kdy předtím.

Opět se můžeme jen dohadovat, jak je proboha možné, že se židovský chlapec mohl potulovat tímto způsobem po okolí, aniž by mu někdy někdo řekl, že by si měl nechat svou židovskou identitu pro sebe. Edgar si je jistý, že ani pěstouni, ani Bergljot Horneová ho na to nikdy neupozornili. Jeho vlastní teorie zní, že dospělí ho považovali za natolik nezvladatelného, že se obávali, že by to mohlo mít opačný efekt.

Edgar si byl vědom toho, že je Žid, ale to neznamenalo, že by o tom denně přemýšlel. V Bergenu bylo Židů málo a i to málo postupně ubývalo. Nikdy se s nikým nesetkal, ani s dětmi, s nimiž společně uprchl ze své vlasti. Navíc byly noviny nyní cenzurovány. O deporta-

cích a evakuaci ostatních židovských dětí do Švédska se dozvěděl teprve později. Denně byl vystavován smrtelnému nebezpečí, neměl o něm však tušení.

Na podzim roku 1942 zuřila druhá světová válka nejintenzivněji. Němci v předchozím roce zaútočili na Sovětský svaz a nyní se dostali do problémů. Útokem na Pearl Harbor na Havaji zatáhlo Japonsko naplno do války Spojené státy americké. Britové útočili tisíci-
cokami letadel na Kolín nad Rýnem. Do války byla nyní zapojena značná část světa. I když mnohé naznačovalo, že Němci jsou v defenzívě, dal Adolf Hitler dne 19. srpna 1942 své 6. armádě rozkaz k útoku na Stalingrad. O tři dny později požádal Arne Normann německé vojenské úřady, aby se směl dobrovolně přihlásit k vojenské službě. Není jisté, zda chtěl v osudové chvíli nasadit svůj život za Adolfa Hitlera nebo zda byl ze všeho nejvíce znechucen potížemi v úřadu starosty. Při několika příležitostech v roce 1941 a 1942 se také hlásil k nasazení v norské legii na západní frontě. Nikdy z toho nic nebylo, možná proto, že vedení Národního sjednocení a lidé říšského komisaře v Bergenu se domnívali, že bude užitečnější v Laksevågu.

Později na podzim se Agnes a Arne rozhodli, že adoptují holčičku. Edgar jel s Agnes do dětského domova v Milde vyzvednout dívčenko, která dostala jméno Anne. Nedlouho poté došla Nansenovu úřadu žádost, aby byli pro Edgara nalezeni noví pěstouni. Proč? To, že v domě v Nygårdsviku vzniklo napětí, mělo nejspíše několik důvodů. Po náročném roce 1942 si možná Arne Normann přál zbavit se hrozby jménem Edgar. Avšak Edgarova nevlastní sestra Anne o mnoho let později vyprávěla, že Agnes Normannová jí jednou naznačila, jaký byl nejpádnější důvod. Agnes se totiž Edgara zeptala, co si myslí o tom, že k nim do rodiny přibyla Anne. „Myslím, žes ji měla nechat v dětském domově,“ odpověděl prý Edgar a on sám věří tomu, že to tak bylo.

Edgar a Anne v roce 1942

Edgar tedy začal žárlit, protože přestal být středem pozornosti, a začal dávat najevo svou nespokojenost. Agnes se ho zeptala, jestli by si uměl představit, že by bydlel jinde, a Edgar odpověděl, že ano. Aslaug Blyttová a ostatní v Nansenově úřadu museli jásat ulehčením – nyní mohli Edgara přestěhovat, aniž by tím riskovali, že Arneho Normanna rozzlobí.

Poté, co byl 12 let loutkou v rukou dospělých, mohl nyní Edgar – někdy na přelomu let 1942/1943 – vzít svůj život do rukou sám.